

## Акупацыя: рэжым насілля, здзекаў

Акупацыйны рэжым, што быў устаноўлены гітлераўцамі на часова захопленай імі тэрыторыі нашай Радзімы, распрацоўваўся загадзя, яшчэ да нападу на Савецкі Саюз. Галоўныя яго накірункі былі выкладзены Пмлерам у сакрэтным мемарандуме «Некаторыя думкі пра абыходжанне з насельніцтвам на Усходзе» ад 25 мая 1940 г. У ім указвалася, што захопленыя ўсходнія тэрыторыі належыць разглядаць як аб'ект каланізацыі і германізацыі. Акупацыйная палітыка, гаварылася ў гэтым мемарандуме, павінна быць накіравана на тое, каб ператварыць актыўную масу «іншароднага насельніцтва» ў напаўпісьменныхых рабоў.

Асноўныя палажэнні акупацыйнага рэжыму былі даволі падрабязна выкладзены і ў шэрагу іншых сумнавядомых дакументаў, у тым ліку ў плане «Барбароса» (канчатковы варыянт выкладзены ў дырэктыве вярхоўнага галоўнакамандавання ўзброенымі сіламі ад 18.12.1940 г.), які вызначыў стратэгію і тактыку нападу на СССР, генеральным плане «Ост» – праграме каланізацыі тэрыторыі, германізацыі, высялення і знішчэння народаў Усходняй Еўропы, у тым ліку і Беларусі, «Інструкцыі пра асобныя вобласці» да дырэктывы № 21 плана «Барбароса» (13.03.1941 г.), дырэктыве па кіраўніцтве эканомікай у акупіраваных усходніх абласцях і інш. Гэтыя дакументы намяцілі практычныя мерапрыемствы па ўстанаўленні акупацыйнага рэжыму на тэрыторыі, якая падлягала захопу. У далейшым яны дапаўняліся загадамі, інструкцыямі галоўнакамандавання ўзброеных сіл і іншых ведамстваў гітлераўскай Германіі, у якіх масавы тэрор, рабаванні,

гвалтаванне і забойствы ўзводзіліся ў ранг дзяржаўнай палітыкі.

Асноўны сэнс гэтых жорсткіх, нечалавечых загадаў і інструкцый зводзіўся да таго, каб самымі бязлітаснымі сродкамі і мерамі не дапусціць супраціўлення нашага народа, фізічна знішчыць значную частку насельніцтва краіны. Гэтыя дакументы поўнасю развязвалі рукі гітлераўскім катам і забойцам, вызваляючы іх ад усялякай адказнасці за здзейсненыя злачынствы.

Яшчэ задоўга да агрэсіі верхаводы трэцяга рэйха адобрылі распрацаваны гітлераўскім апаратам і план падзелу захопленай тэрыторыі. Восенню 1941 г. падзел часова акупіраванай Беларусі быў у асноўным завершаны. Яе этнаграфічную цэласную тэрыторыю захопнікі гвалтоўна парэзалі на часткі, груба парушыўшы пры гэтым гістарычна склаўшуюся супольнасць тэрыторыі, мовы, культуры беларускага народа. Тэрыторыю рэспублікі палініі Полацк – Барысаў на ўсходзе, Старыя Дарогі – возера Чырвонае на поўдні, па р. Зяльвянка і ўсходнім ўзлесьсі Белавежскай пушчы на захадзе вылучылі ў генеральную акругу, якая атрымала назву «Беларутэнія».

Плошча акругі склала толькі чвэрць тэрыторыі Беларусі з насельніцтвам 3 138 256 чалавек (па стану на 4 снежня 1941 г.). Паўднёвыя раёны Гомельскай, Палескай і Пінскай абласцей, частка Брэсцкай вобласці былі ўключаны ў рэйхкамісарыят «Украіна». Беластоцкая вобласць, паўночныя раёны Брэсцкай і частка Баранавіцкай абласцей адышлі да акругі «Беласток», якая далучалася да Усходняй Прусіі. Частку Ашмянскага, Свірскага, Відзаўскага, Астравецкага, Сморгонскага і Пастаўскага раёнаў далучылі

да генеральнай акругі «Літва». Віцебскую, Магілёўскую і ўсходнія раёны Мінскай абласцей, а таксама большую частку Гомельскай вобласці аднеслі ў зону армейскага тылу трупы армій «Цэнтр».

Для ажыццяўлення сваёй злачыннай палітыкі ў раён прыбылі айзацкаманды, зондэркаманды, тайная палявая паліцыя (ГФП), паліцыя бяспекі і СД, фельдкамандатуры, орткамандатуры, жандармерыя і іншыя карныя органы. Усе яны дзейнічалі самастойна альбо разам з часцямі вермахта.

Уся неабмежаваная ўлада належала нямецкім ваенным палявым і мясцо вым камандантам.

Для больш эфектыўнага правядзення сваёй злачыннай палітыкі акупанты жадалі заручыцца падтрымкай мясцовага насельніцтва. Для прыдання бачнасці мясцовага самакіравання яны стварылі марыянетачную так званую «мясцовую ўладу» – гарадскую і раённую ўправы на чале з бургамістрамі, на тэрыторыях былых сельсаветаў былі створаны валасныя ўправы, якія ўзначальвалі бургамістры, у кожную вёску прызначылі стараст.

Для падтрымання свайго «парадку» і барацьбы супраць партызан і падпольшчыкаў гітлераўцы стварылі з мясцовых жыхароў, якія перайшлі да іх на службу, так званую дапаможную паліцыю парадку. Гарнізоны з такой паліцыі былі ўстаноўлены амаль ва ўсіх буйных вёсках раёна. Разам і пад кіраўніцтвам акупацыйных улад яны пачалі наводзіць «новы парадак». У раёне пачаліся масавыя вобыскі, арышты, расстрэлы.

Каб надаць найбольш арганізаваны характар катаванням і знішчэнню савецкіх людзей, на тэрыторыі Беларусі была створана сістэма канцлагаў. Дзесяткі тысяч мірных грамадзян адпраўляліся ў гэтыя лагеры разам са сваімі сем'ямі без суда і ўсялякага вызначэння тэрмінаў знявольвання. Умовы знявольнення ў лагерах былі свядома

разлічаны на тое, каб давесці вязняў да пакутнай смерці.

Нябачныя зверствы і гвалт над мірным насельніцтвам Беларусі гітлераўцы здзейснілі ў час правядзення карных экспедыцый. Пад выглядам барацьбы з партызанамі карнікі ператварылі ў зоны пустэчы цэлыя раёны. Тысячы вёсак змяталіся з твару зямлі, жыхары іх знішчаліся, уганяліся ў канцлагеры ці ў фашысцкае рабства ў Германію.

Карныя экспедыцыі ажыццяўляліся войскамі вермахта, атрадамі паліцыі бяспекі і СД, паліцэйскімі, жандарскімі падраздзяленнямі.

У Беларусі не было такога раёна, дзе б фашысты не палілі вёсак, не рабавалі і не забівалі мірных жыхароў.

Гітлераўскія верхаводы яшчэ задоўга да нападу на нашу краіну падрыхтавалі праграму рабавання і раскідання багаццяў нашага народа, якая складала неразрыўную частку агульнага плана агрэсіі супраць Савецкага Саюза.

У гэтай праграме захопнікі вельмі актыўна ўлічвалі матэрыяльныя расу рсы і людскія рэзервы Беларусі, імкнучыся паставіць іх на службу сваёй агрэсіўнай вайне. «Мы прыбылі ў крашу, — заявіў гітлераўскі намеснік у Беларусі гаўляйтэр В. Кубэ, — з агульнай дырэктывай у праўляць гэтай краінай і паставіць эканоміку гэтай краіны на службу вайне, якую Германія вядзе на Усходзе, атрымаць з краіны ўсё, што толькі можна здабыць з яе эканамічнай магутнасці».

Метад адкрытага бязлітаснага рабавання і раскідання народнага набытку ў захопленых раёнах Беларусі, як і ў іншых раёнах былога Савецкага Саюза, быў адным з галоўных у фашысцкім арсенале сродкаў, з дапамогай якіх акупанты «атрымлівалі» багацці Беларусі і «ставілі» яе эканоміку на службу агрэсіі.

У доўгім спісе злачынстваў нямецка-фашысцкіх захопнікаў асаблівае месца займае прымусовы ўгон мірных жыхароў на фашысцкую катаргу ў Германію. Для

правядзення ў жыццё злачыннай рабаўладальніцкай праграмы быў створаны вялікі спецыяльны апарат на чале з прызначаным Гітлерам «Галоўным упаўнаважаным па выкарыстанні рабочай сілы» Заўкелем. Агенты Заўкеля, шаптаючы па гарадах і вёсках Беларусі, стваралі «вярбовачныя» пункты, бралі на ўлік працаз-дольных людзей і прапаноўвалі ім «добраахвотна» паехаць на працу ў Германію. Але добраахвотнікаў амаль не аказвалася. Тады нямецкія ўлады пачалі рабіць развёрстку па гарадах і сельскіх раёнах, рассылаць загады аб абавязковай адпраўцы рабочай сілы ў Германію.

Каб ажыццявіць злачынныя планы масавага ўгону савецкіх людзей на катаржныя работы ў Германію, нямецкія захопнікі становіліся на шлях падману, пагроз, правакацый, праводзілі паліцэйскія аблавы і карныя аперацыі. Гаспадарчай інспекцыі трупы армій «Цэнтр» і генеральнай акрузе Беларусь прадпісвалася кожны дзень пасылаць у рэйх 500—1000 рабочых. Пачалося ў літаральным сэнсе паляванне на людзей. У гарадах людзей хапалі на вуліцах, базарах і іншых прысутных месцах.

На асобным уліку ў фашысцкіх захопнікаў былі жыхары, якія жылі ў партызанскіх зонах. Яны аб'яўляліся «бандытамі» ці «саўдзельнікамі бандытаў», ставіліся «па-за законам» і падлягалі знішчэнню ці пагалоўнаму ўгону ў рабства.

Усяго гітлераўцам удалося захапіць і вывезці ў Германію з акупіраваных раёнаў Беларусі звыш 380 тыс. грамадзян.

*У.І. Лемяшонак*

\* \* \*

15 жніўня 1941 г. нямецка-фашысцкія войскі захапілі Краснаполле, акупаваным аказаўся і ўвесь раён. Знаходзіўся ён у армейскім тыле трупы армій

«Цэнтр», што наклала асабліва жорсткі адбітак на акупацыйны рэжым. Уся паўнатаўлады належала тут ваеннаму камандаванню, а непасрэдна ажыццяўлялася камандуючым армейскім тылам генералам фон Шэлендорфам, штаб якога знаходзіўся ў Магілёве. Паліцэйская ахова забяспечвалася службамі рэйхсфюрэра Гітлера. У Гомелі знаходзіўся штаб 221-й ахоўнай дывізіі, падраздзяленні якой мелі задачу ахоўваць важныя аб'екты і змагацца з партызанскімі фарміраваннямі. У Краснаполлі размяшчалася нямецкая камандатура, якой падпарадкоўвалася цывільная і мясцовая паліцэйская ўлада. Ствараліся валасныя ўправы, у многіх вёсках – паліцэйскія гарнізоны. Акупанты ўстанавілі жорсткі рэжым, развязалі рэпрэсіі, якія абрушыліся перш за ўсё на партыйцаў, камсамольцаў, савецкія актыў, камандзіраў і байцоў Чырвонай Арміі, што засталіся ў тыле нямецкіх войск, яўрэяў, патрыётаў, якія не жадалі супрацоўнічаць з новымі ўладамі. Масавае знішчэнне савецкіх грамадзян ажыццяўлялася на паўночным захадзе ад Краснаполля, у вёсках Маластоўка, Выдранка, Сідараўка.

Прыводзім жудасную статыстыку крывавага рэжыму на падставе афіцыйных дакументаў.

# Дакументы сведчаць

## 1. О назначении бургомистров в волостях

1. На должность бургомистров в первую очередь должны быть назначены политически надежные и квалифицированные лица, по возможности из числа белорусов.

2. Бургомистр является представителем волости.

3. Он является служебным начальником над всеми лицами, работающими в волости. Он принимает их и увольняет с работы.

4. Бургомистр несет ответственность за финансовые дела волости.

5. Все жители, проживающие в волости по состоянию на 21.06.1941 г., должны быть заново учтены и переписаны бургомистром.

6. Бургомистры немедленно должны позаботиться о том, чтобы все жители были обеспечены соответствующими документами, удостоверяющими их личность: фамилия и имя, время и место рождения, местожительство, состав семьи, профессия, пребывание и род занятий, социальное происхождение, вероисповедание, национальность, подданство.

7. Бургомистры привлекаются к ответственности за совершенные акты саботажа во вверенной им волости. Они должны всеми средствами предотвращать акты саботажа. В их обязанность входит охрана предприятий, расположенных на территории волости, особенно жизненно важных.

8. Бургомистров и их заместителей в населенных пунктах, насчитывающих до 20 000 жителей, назначает местный комендант, а в населенных пунктах свыше 20 000 жителей назначает комендант полевой комендатуры.

## II. О запрещении оставления квартир в ночное время

1. В период с 21.00 до 5.00 утра населению запрещается покидать квартиры.

2. Исключения допускаются по письменному разрешению местного коменданта для лиц, работающих в ночное время на жизненно важных предприятиях, врачами, акушерками, на машинах «скорой помощи».

3. Нарушители будут строжайшим образом наказываться местными комендантами. Как вспомогательными мерами наказания могут быть временный арест с ограниченным питанием, насильственное задержание и привлечение к работам.

## VIII. Создание вспомогательной полиции

1. Для проведения полицейских мер безопасности бургомистром поручается привлечь во вспомогательную полицию надежных «фольксдойче», белорусов и если таковых не имеется, то поляков и использовать эту полицию по согласованию с начальниками команд полиции безопасности.

2. Служащие вспомогательной полиции, которые работают в тесном контакте с местными айнзатцкомандами полиции безопасности и СД, могут поддерживать связь только с местными начальниками полиции безопасности и СД или назначенными ими органами.

3. Служащие вспомогательной полиции носят белую нарукавную повязку с надписью «Вспомогательная полиция».

4. Местные комендатуры до 20-го числа каждого месяца, а впервые к 20.07.1941 года, сообщают о численности и вооружении вспомогательной полиции.

*Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь. Ф. 4683. Воп. 3. Спр. 952. Л. 1—2, 4—5.*

**ИСПОЛКОМ КРАСНОПОЛЬСКОГО РАЙОННОГО СОВЕТА  
ДЕПУТАТОВ ТРУДЯЩИХСЯ**

Решение №16

4 июня 1969 г.

**О ДАННЫХ ИСПОЛКОМОВ СЕЛЬСКИХ СОВЕТОВ ОБ  
УНИЧТОЖЕНИИ В ГОДЫ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ  
НАСЕЛЕННЫХ ПУНКТОВ И НАСЕЛЕНИЯ**

Рассмотрев материалы, представленные исполкомами сельских Советов и уточнив на местах некоторые данные, исполком районного Совета удостоверяет, что из 202 имевшихся населенных пунктов на территории района, кроме районного центра, было уничтожено полностью — 3, частично — 96, из них не восстановлен один населенный пункт. В них уничтожено 122 человека мирных граждан...

Председатель исполкома райсовета  
Секретарь

Н. Проневич  
А. Хутченко

*Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь. Ф. 4683. Воп. 3. Спр. 767. Л. 83.*

**РЕШЕНИЕ ИСПОЛКОМА КРАСНОПОЛЬСКОГО ПОСЕЛКОВОГО  
СОВЕТА ДЕПУТАТОВ ТРУДЯЩИХСЯ**

3 июня 1969 г.

**ОБ УНИЧТОЖЕНИИ НАСЕЛЕНИЯ г. п. КРАСНОПОЛЬЕ НЕМЕЦКО-  
ФАШИСТСКИМИ ОККУПАНТАМИ В 1941-1943 гг.**

Рассмотрев материалы Чрезвычайной комиссии и уточнив на местах, исполком удостоверяет, что из проживающих граждан на территории поселкового Совета было уничтожено гитлеровцами 258 чел. ... Кроме того, было уничтожено мирных граждан - беженцев (из еврейского населения) около 600 — 700 чел.

Председатель исполкома  
Секретарь

Хайченко  
Чертопалов

*Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь. Ф. 4683. Воп. 3. Спр. 767. Л. 35.*

**ДАНЫЯ АБ СТРАТАХ ПА СЕЛЬСАВЕТАХ:**

|                            | Колич. на кануне войны |           | Унічтожана |             |
|----------------------------|------------------------|-----------|------------|-------------|
|                            | дворов                 | населения | дворов     | населения   |
| Высокоборскі               | 1643                   | 7546      | 247        | 51          |
| Горскі                     | 2080                   | 9750      | 332        | 18          |
| Городецкі                  | 837                    | 4319      | 152        | 17          |
| Мхініцкі                   | 1832                   | 7448      | 324        | 32          |
| Новоельненскі              | 1126                   | 5635      | 57         | 1           |
| Турэвскі                   | 924                    | 4608      | 135        | 3           |
| Па раёну                   | 8442                   | 39306     | 1247       | 122         |
| Прэсідэнт ісполкома Савета |                        |           |            | Н. Проневіч |
| Секрэтарь                  |                        |           |            | А. Хутчэнко |

Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь. Ф. 4683. Воп. 3. Спр. 767. Л. 84.

## ПА НАСЕЛЕННЫХ ПУНКТАХ

| Высокоборскі сельсавет | К-во на кануне войны |           | Унічтожана |           |
|------------------------|----------------------|-----------|------------|-----------|
|                        | дворов               | населения | дворов     | населения |
| 1                      | 2                    | 3         | 4          | 5         |
| Высокі Борок           | 55                   | 304       | 1          | 3         |
| Земцов                 | 9                    | 30        | —          | —         |
| Мануйлы                | 70                   | 305       | —          | 4         |
| Гослів                 | 21                   | 82        | 21         | 23        |
| Антоновка              | 27                   | 116       | —          | —         |
| Сосновіца-1            | 62                   | 319       | 56         | —         |
| Сосновіца-2            | 23                   | 109       | 20         | 3         |
| Шелуховка              | 30                   | 134       | 2          | 1         |
| Железніца              | 69                   | 294       | —          | —         |
| Поджелезніца           | 24                   | 103       | —          | —         |
| Какойск                | 105                  | 480       | 8          | 7         |
| Горна                  | 44                   | 187       | —          | —         |
| Калініна               | 21                   | 98        | —          | —         |
| Красное Знамя          | 19                   | 65        | -          | -         |

| 1              | 2   | 3   | 4  | 5  |
|----------------|-----|-----|----|----|
| Осиновы        | 11  | 50  | —  | —  |
| Красная Заря   | 11  | 44  | —  | —  |
| Краснозвездный | 11  | 51  | —  | —  |
| Осов           | 13  | 59  | —  | —  |
| Широкоувелье   | 34  | 170 | 3  | —  |
| Степанов       | 21  | 93  | 1  | —  |
| Какойск        | 47  | 216 | —  | —  |
| Палуж-1        | 113 | 512 | 7  | —  |
| Палуж-2        | 168 | 807 | 22 | —  |
| Заречье        | 16  | 62  | —  | —  |
| Рубежник       | 29  | 142 | 26 | —  |
| Брилевка       | 60  | 286 | —  | —  |
| Заборье        | 43  | 208 | 22 | —  |
| Буглаи         | 29  | 169 | 25 | 25 |
| Суворовка      | 9   | 33  | —  | —  |

|                 |      |      |     |    |
|-----------------|------|------|-----|----|
| Ветухновка      | 22   | 100  | —   | —  |
| Александровка-1 | 22   | 92   | —   | —  |
| Александровка-2 | 16   | 93   | —   | —  |
| Сосновский      | 14   | 55   | 11  | —  |
| Дубеец          | 24   | 131  | —   | —  |
| Лешенка         | 32   | 108  | 4   | —  |
| Калиновы Бор    | 21   | 81   | 9   | —  |
| Лещ-Гута        | 34   | 169  | —   | —  |
| Азанчевка       | 25   | 127  | —   | —  |
| Костюковка      | 30   | 103  | 1   | —  |
| Рассомаха-1     | 23   | 107  | 5   | 1  |
| Рассомаха-2     | 13   | 49   | —   | —  |
| Круторов        | 12   | 38   | 1   | —  |
| Горезна         | 76   | 305  | 2   | 4  |
| Желижье         | 85   | 450  | —   | 1  |
|                 | 1643 | 7546 | 247 | 51 |

Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь. Ф. 4683. Воп. 3. Спр. 767. Л. 118—119.

| Горский сельсовет | К-во накануне войны |           | Уничтожено |           |
|-------------------|---------------------|-----------|------------|-----------|
|                   | дворов              | населения | дворов     | населения |
| 1                 | 2                   | 3         | 4          | 5         |
| Горы              | 42                  | 165       | 11         | —         |
| Заря              | 10                  | 33        | —          | —         |
| Казяки            | 30                  | 150       | 3          | —         |
| Полядки           | 28                  | 149       | —          | —         |
| Бирюли            | 55                  | 330       | 5          | —         |
| Городной          | 20                  | 118       | —          | —         |
| Вешнецкий         | 16                  | 87        | —          | —         |
| Грязивец          | 42                  | 240       | 6          | —         |
| Рахманов          | 26                  | 151       | 26         | —         |
| Средний           | 25                  | 125       | —          | —         |
| Ляды              | 28                  | 145       | —          | —         |
| Калинин           | 15                  | 63        | —          | —         |
| Яновка            | 24                  | 132       | 2          | 1         |
| Дерновая          | 68                  | 362       | 2          | 2         |
| Галузы            | 38                  | 221       | —          | —         |
| Ямник             | 27                  | 135       | 3          | —         |
| Лесовой           | 23                  | 113       | —          | —         |
| Пролетарский      | 14                  | 78        | —          | 1         |
| Залесск           | 34                  | 157       | 1          | 1         |
| Коз-Буда          | 156                 | 980       | 10         | —         |
| Костяговка        | 60                  | 305       | 3          | 1         |
| Козелье           | 127                 | 890       | 12         | —         |
| Репище            | 17                  | 79        | —          | —         |
| Гнилица           | 44                  | 224       | —          | —         |
| Ленино            | 18                  | 107       | —          | —         |
| Решетневка        | 21                  | 108       | —          | —         |
| Грозный           | 30                  | 72        | —          | —         |
| Кавпнта           | 25                  | 55        | —          | —         |
| Стайки            | 87                  | 385       | 5          | 4         |
| Никольск          | 14                  | 70        | 1          | —         |
| Некрасов          | 27                  | 136       | —          | —         |
| Веселый           | 31                  | 155       | —          | —         |

|                    |      |      |     |    |
|--------------------|------|------|-----|----|
| Артехов            | 29   | 162  | —   | —  |
| Заречье            | 21   | 112  | —   | 2  |
| Загоренье          | 52   | 212  | —   | —  |
| Слобода            | 12   | 59   | 1   | —  |
| Сборный            | 35   | 80   | 7   | —  |
| Л. Толстого        | 24   | 130  | —   | —  |
| Романов            | 26   | 135  | 20  | —  |
| Лесновка           | 12   | 59   | —   | —  |
| Дубровка           | 27   | 130  | —   | —  |
| Новый Свет         | 11   | 36   | —   | —  |
| Грибы              | 77   | 391  | —   | —  |
| Горенка            | 70   | 282  | —   | —  |
| Курбаки            | 330  | 850  | 200 | —  |
| Корчаговка         | 20   | 100  | —   | 6  |
| Малиновка          | 40   | 160  | —   | —  |
| Петуховка          | 15   | 45   | 3   | —  |
| Ленинский          |      |      |     |    |
| (Курбакский)       | 30   | 120  | 8   | —  |
| Ленинский (Яновка) | 33   | 167  | 3   | —  |
|                    | 2080 | 9750 | 332 | 18 |

Нацыянальны а.рхіў Рэспублікі Беларусь. Ф. 4683 Воп. 3. Спр. 767. Л. 122-123

| Городецкий | К-во накануне войны |           | Уничтожено |           |
|------------|---------------------|-----------|------------|-----------|
|            | дворов              | населения | дворов     | населения |
| 1          | 2                   | 3         | 4          | 5         |
| Городецкая | 84                  | 402       | 17         | 3         |
| Сидоровка  | 40                  | 190       | 30         | —         |
| Ельня      | 52                  | 261       | 31         | —         |
| Лютня      | 64                  | 336       | —          | —         |
| Лют-Буда   | 40                  | 198       | 6          | 2         |
| Новина     | 20                  | 99        | —          | —         |
| Устиновичи | 62                  | 323       | —          | —         |
| Луч        | 12                  | 54        | —          | —         |
| Октябрь    | 14                  | 56        | —          | —         |
| Софиевка   | 28                  | 152       | —          | —         |
| Заря       | 10                  | 58        | —          | —         |
|            |                     |           |            |           |
| 1          | 2                   | 3         | 4          | 5         |
| Городок    | 15                  | 78        | 15         | —         |
| Нерядовка  | 14                  | 80        | 8          | 1         |
| Граковка   | 27                  | 117       | —          | 5         |
| Богдановка | 19                  | 99        | —          | —         |
| Медвёдовка | 68                  | 390       | —          | —         |
| Б. Хутора  | 22                  | 115       | 1          | 2         |
| Михайловка | 28                  | 133       | —          | —         |
| Калиновка  | 40                  | 220       | 5          | 2         |
| Кожемякино | 36                  | 210       | 13         | —         |
| Федоровка  | 19                  | 101       | —          | —         |
| Ферма      | 22                  | 101       | —          | —         |
| Заводок    | 14                  | 72        | —          | —         |
| М. Хутора  | 31                  | 162       | 26         | 1         |
| Яснополье  | 22                  | 141       | —          | —         |
| Турейск    | 20                  | 104       | —          | —         |
| Погорелец  | 14                  | 67        | —          | —         |
|            | 837                 | 4319      | 152        | 17        |



Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь. Ф. 4683. Воп. 3. Спр. 767. Л. 121.

| Мхиничский<br>сельсовет | К-во накануне войны |           | Уничтожено |           |
|-------------------------|---------------------|-----------|------------|-----------|
|                         | дворов              | населения | дворов     | населения |
| 1                       | 2                   | 3         | 4          | 5         |
| Мхиничи                 | 105                 | 340       | 15         | —         |
| Победа, Шамовщина       | 41-21               | 204-35    | 3-2        | —         |
| Ячная Буда              | 56                  | 313       | 2          | —         |
| Новое жите              | 37                  | 178       | 5          | —         |
| Козелье                 | 78                  | 387       | И          | 1         |
| Глыбов                  | 44                  | 129       | 1          | —         |
| Колши, Тивецкое         | 70-12               | 347-96    | 61-        | 6-1       |
| М. Буда. Драгомилов     | 51-27               | 232-139   | 9-         | —         |
| Буглаи                  | 55                  | 180       | 2          | 12        |
| Романьки                | 66                  | 304       | 4          | —         |
| Готовец                 | 76                  | 378       | 3          | —         |
| Лосинка, Боровая        | 12-16               | 84-69     | —          | —         |
| Дубровка, Городок       | 50-18               | 227-108   | 4-1        | —         |
| Покатская               | 26                  | 107       | 23         | * 4       |
| Выдренка                | 223                 | 997       | 40         | 5         |
| Соболи                  | 120                 | 380       | 10         | —         |
| Березуха, Ляды          | 41-19               | 146-70    | 17         | —         |
| Горки                   | 121                 | 312       | 10         | —         |
| Маринополье,            |                     |           |            |           |
| Струменск               | 53-26               | 180-98    | 13         |           |
| Петровици, Черня        | 15-13               | 87-48     | —          | 2         |
| Овчинец                 | 70                  | 274       | 37         | —         |
| Журавы                  | 78                  | 174       | 18         | —         |
| Заводок                 | 28                  | 177       | 25         | 1         |
| Ст. Буда, Репище        | 100-14              | 500-54    | 6          | —         |
| Топкое                  | 50                  | 94        | 2          | -         |
|                         | 1834                | 7448      | 324        | 32        |

Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь. Ф. 4683. Воп. 3. Спр. 767. Л. 124—125.

| Новоельненский<br>сельсовет | К-во накануне войны |           | Уничтожено |           |
|-----------------------------|---------------------|-----------|------------|-----------|
|                             | дворов              | населения | дворов     | населения |
| 1                           | 2                   | 3         | 4          | 5         |
| Новоельня                   | 78                  | 396       | 19         | 3         |
| Репище                      | 8                   | 35        | 2          | —         |
| Заозерье                    | 14                  | 70        | 2          | —         |
| Працавник                   | 14                  | 107       | —          | —         |
| Радилов                     | 34                  | 168       | —          | —         |
| Калинино                    | 10                  | 47        | —          | —         |
| Шпачье                      | 27                  | 164       | —          | —         |
| Осиповка                    | 39                  | 225       | —          | —         |
| Кривелецк                   | 81                  | 398       | —          | —         |
| Корма-Пайки                 | 60                  | 304       | —          | —         |
| Корма-Долгая                | 61                  | 266       | —          | —         |
| Красная Заря                | 24                  | 106       | —          | —         |
| Драготынь                   | 74                  | 361       | —          | —         |
| Якушовка                    | 67                  | 287       | —          | —         |
| Папоротки                   | 50                  | 221       | 4          | —         |
| Г ацкевич                   | 12                  | 62        | —          | —         |

|            |      |      |    |   |
|------------|------|------|----|---|
| Березяки 1 | 90   | 495  | 3  | 1 |
| Березяки 2 | 44   | 178  | —  | — |
| Хатыжін    | 61   | 319  | —  | — |
| Равнішча   | 76   | 301  | —  | — |
| Б. Особ    | 84   | 467  | 16 | — |
| М. Осов    | 48   | 288  | 9  | — |
| Бачін      | 19   | 116  | —  | — |
| Кремлевка  | 17   | 74   | —  | — |
| Несметны   | 11   | 60   | —  | — |
| Холопы     | 9    | 57   | —  | — |
| Чернін     | 14   | 63   | 2  | — |
|            | 1126 | 5635 | 57 | 4 |

Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь. Ф. 4683. Воп. 3. Спр. 767. Л. 126

| Т ур'евскі | К-во на кананне<br>войны |           | Унічтожана |           |
|------------|--------------------------|-----------|------------|-----------|
|            | дворов                   | населення | дворов     | населення |
| 1          | 2                        | 3         | 4          | 5         |
| Хвоці      | 26                       | 126       | —          | —         |
| Ломы       | 18                       | 98        | —          | —         |
| Кляснн     | 31                       | 163       | —          | 1         |
| Шірокі     | 36                       | 185       | —          | —         |
| Д. Выгорь  | 13                       | 80        | —          | —         |
| Гора       | 16                       | 91        | —          | —         |
| Дубровка   | 15                       | 80        | 1          | —         |
| Турья      | 78                       | 397       | 7          | —         |
| Трубільня  | 66                       | 372       | 1          | —         |
| Восход     | 13                       | 71        | —          | —         |
| Станіслаў  | 16                       | 77        | —          | —         |
| Кургань    | 45                       | 226       | 3          | —         |
| Почэпы     | 127                      | 570       | 1          | —         |
| Князевка   | 75                       | 345       | —          | —         |
| С. Травна  | 38                       | 191       | 16         | —         |
| Н. Травна  | 21                       | 85        | 12         | —         |

| 1           | 2   | 3    | 4   | 5 |
|-------------|-----|------|-----|---|
| Новаселкі   | 19  | 97   | 2   | — |
| С. Болото   | 20  | 91   | 20  | — |
| Ясенка      | 59  | 366  | 14  | — |
| Н. Ясенка   | 8   | 58   | —   | — |
| Колодецкі   | 14  | 86   | 1   | — |
| Непобедимый | 23  | 113  | —   | 2 |
| Волото      | 25  | 126  | 2   | — |
| Малюшын     | 65  | 205  | 53  | — |
| Дежино      | 10  | 47   | —   | — |
| З. Роца     | 10  | 63   | —   | — |
| Буходьково  | 18  | 101  | 2   | — |
| Сосновка    | 19  | 98   | —   | — |
|             | 924 | 4608 | 135 | 3 |

Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь. Ф. 4683. Воп. 3. Спр. 767. Л. 128— 129.

## ОБЩИЕ РАЗМЕРЫ УЩЕРБА И УБЫТКА, ПРИЧИНЕННЫХ КОЛХОЗАМ КРАСНОПОЛЬСКОГО РАЙОНА

| Наименование                                                                 | Общий размер ущерба (в тыс. р.) |
|------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------|
| Разрушено и повреждено построек, сооружений (по восстановительной стоимости) | 48 069 462                      |
| Разграблено и уничтожено с-х инвентаря (по восстановительной стоимости)      | 2 758 396                       |
| Уничтожено и погибло от войны посевов и урожая на сумму                      | 52 161 508                      |
| Уничтожены сады, леса и л/посадки                                            | 3 423 455                       |
| Уничтожено и погибло скота, птицы                                            | 37 884 857                      |
| Разграблены и уничтожены запасы семян, кормов, продуктов и материалов        | 4 293 728                       |
| Неполучено доходов из-за прекращения или сокращения деятельности колхозов    | 155 318 551                     |
| По данным районной комиссии, указанный ущерб и потери выражаются в сумме     | 303 909 957                     |

Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь. Ф. 845. Воп. 1. Спр. 46. Л. 116.

\* \* \*

В колхозах уничтожено, разрушено 57 жилых домов, 17 клубов и кр. уголков, 138 скотных дворов, 115 конюшен, 41 телятник, 46 свиарников, 159 овчарен, 693 сарая и навеса, 38 птицеферм, 843 зернохранилища, 16 мельниц, 169 других зданий хозяйственного назначения на общую сумму 480 694 972 тыс. р. (Тамсама, л. 117.)

\* \* \*

Уничтожены, разграблены все важнейшие сельскохозяйственные машины и орудия на общую сумму 2 758 396 тыс. р. Не стало более 5,5 тыс. голов коров и 3-х тыс. молодняка кр. рог. скота, более 2-х тысяч свиней, около 8 тыс. овец и ягнят, более 6 тыс. лошадей, 1968 пчелосемей. (Тамсама, л. 120.)

Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь. Ф. 4683- Воп. 3. Спр. 767. Л. 83—129; Ф. 845. Воп. 1. Спр. 46. Л. 116.

Разрабаваныя, а ў значнай меры і знішчаныя мясцовыя прамысловыя прадпрыемствы, медпункты, 35 сярэдніх, сямігадовых і пачатковых школ, 6 памяшканняў сельскіх Саветаў, 9 сельпо, 20 камунальных двароў. У двух МТС засталася ўсяго 5 трактараў з 6 плугамі, 8 камбайнаў, 4 малацілкі. Для параўнання: у перадваенны час у МТС мелася 95 трактараў, 14 малацілак, 13 камбайнаў, 99 трактарных плугоў і нямала іншага сельгасінвентару.

Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь. Ф. 4. Воп. 51. Спр. 4. Л. 33.

# Краснапольская трагедыя

Яўрэйскае насельніцтва ў г. п. Краснаполле да Вялікай Айчыннай вайны налічвала больш за 1700 чалавек, што складала 67,3 працэнта ад усяго насельніцтва райцэнтра («Яўрэі ў СССР». Вып. IV, выд. праўлення Усерасійскага ОРГ, Масква, 1929 г.).

У 1941 — 1942 гг. акупанты расстралялі яўрэяў, якія не паспелі эвакуіравацца...

... Слова дакументам і жывым сведкам. «Мы, ніжэйпадпісаныя: капітан юстыцыі Болдыраў, заслужаны ўрач РСФСР маёр медслужбы Макараў В.А., судмедэксперт арміі капітан медслужбы Драбышэўскі В.А., а таксама жыхары мястэчка Краснаполле Магілёўскай вобл.; сакратар Краснапольскага РК ЛКСМБ Кушнярэнка Пётр Пятровіч, пражывае па вул. Тургенеўскай, 51; Жаўноў Дзяніс Аляксеевіч, пражывае па Вязым завулку, 4; Шыкаў Уладзімір Афанасьевіч, пражывае па Банным завулку (дом нумара не мае), — склалі сапраўдны акт аб наступным:

У канцы кастрычніка 1941 г. у Краснаполле прыехаў атрад нямецкай жандармерыі. Ім былі сабраны ўсе яўрэі сталага ўзросту — мужчыны і жанчыны — пад выглядам пасылкі іх на работы ў Прапойск Магілёўскай вобл., з абяцаннем хутка вярнуць іх у Краснаполле.

У гэты ж дзень яўрэяў вывезлі

на падводах за горад і расстралялі ў лесе ў раёне саўгаса імя Калініна.

Усяго было расстраляна да 250 чалавек. Усё астатняе яўрэйскае насельніцтва Краснаполля нямецкімі ўрадамі і бургамістрам мястэчка Баевым А.Р. было выселена для пражывання на асобную вуліцу — Банны завулак.

На працягу 2 месяцаў да яўрэйскага насельніцтва нямецкія ўлады адносіліся здэкліва, прымушалі выконваць непасільную работу, харчаваннем не забяспечвалі.

У канцы лістапада 1941 г. у Краснаполле прыбыў нямецкі карны атрад. У тэты ж дзень яўрэйскае насельніцтва было сагнана ў народом (былы раённы Дом культуры), дзе былі малыя і грудныя дзеці, падлеткі, жанчыны і старыя дзяды. Усе яны былі затым пастроены ў калону, адведзены за Краснаполле і расстраляны ў супрацьтанкавым рове, што насупраць могілак у Краснаполлі.

У роў людзей заганылі партыямі, яшчэ жывымі, а затым чэргамі з аўтаматаў расстрэльвалі.

Усяго ў той дзень было расстраляна да 350 чалавек.

Расстраляных у супрацьтанкавым рове яўрэяў часткова закідвалі зямлёй, іншых наогул не хавалі. Трупны пах распаўсюджваўся па ўсім мястэчку.

Маёмасць расстраляных яўрэяў была разрабавана паліцыяй з дазволу нямецкіх улад — бургамістра Баева і начальніка паліцыі Пудзянкова...

З кастрычніка 1943 г. Камісіяй

быў праведзены агляд месца расстрэлаў яўрэйскага насельніцтва насупраць гарадскіх могілак і на тэрыторыі саўгаса імя Калініна. Вось яе заключэнне: «Па краі супрацьтанкавага рова даўжынёй каля кіламетра і на дне яго знойдзена вялікая колькасць касцей чалавечага шкілету (чэрапы ў цэлым, асобныя косці чэрапу, пазванкі, рэбры, бедраныя косці і косці голені). На трох участках гэтага рова былі зроблены раскопкі. На глыбіні 20 – 30 сантыметраў знойдзена вялікая колькасць рэшткаў сапраўднага адзення грамадзян (жаночыя сукенкі, дзіцячыя туфлі, чаравікі, жаночыя берэты і інш.).

На адлегласці 1,5 кіламетра ад саўгаса імя Калініна ў лесе знойдзена 5 магіл. Каля гэтых магіл ляжала на зямлі 5 чэрапаў. На двух з іх у частцы лобных касцей знойдзены адтуліны правільна акруглай формы дыяметрам 0,8-0,9 сантыметра са скошанымі ўнутр краямі. Адна з гэтых магіл была раскапаная. На глыбіні 1 метра было знойдзена 8 чалавечых шкілетаў з рэшткамі сапраўднага грамадзянскага адзення». (Дзяржаўны архіў Магілёўскай вобл. Ф. 306. Воп. 1. Спр. 10. Л. 57-58).

16 снежня 1944 г. Камісія ў саставе сакратара Краснапольскага РК КП(б) С.І. Сазонава, старшыні выканкома райсавета А.Д. Свірыдава, памочніка начальніка райаддзялення НКВС І.А. Ішучінава, райпракурора Н.А. Наянава і сведкаў С.Г. Сцяпанова і А.Ф. Свядкоўскага склалі акт з абагульненнем злачынстваў нямецкіх

злачынцаў на тэрыторыі Краснапольскага раёна. У ім гаворыцца: «За перыяд акупацыі фашысты расстралялі мірнага насельніцтва 1302 чалавекі, з якіх жанчын 757 і дзяцей 545, уgnалі ў нямецкае рабства 278 чалавек...

Расстрэлы праводзіліся ў супраць-танкавым рове за могілкамі м. Красна-полле ў кастрычніку 1941 г. і чэрвеньні — ліпені месяцах 1942 г., галоўным чынам яўрэйскага насельніцтва». (Дзяржаўны архіў Магілёўскай вобл. Ф. 306с. Воп. 1. Спр. 10. Л. 56).

Як сцвярджаюць старажылы рай-цэнтра, у 1942 г. была расстраляна апошняя труп яўрэйскага насельніцтва. Гэта былі малалетнія дзеці.

У кнізе «Народоубійцы», выдавецтва «Дер Эмес», Масква, 1945, якая выйшла пад рэдакцыяй І. Эрэнбурга, прыводзіцца пісьмо з фронту краснапальчаніна чырвонаармейца Гофмана, у якім ён піша, што ў Краснаполлі расстраляна было 1800 яўрэяў, у тым ліку яго сям'я: дачка, сын і жонка.

«Перада мной, — піша ён, — краснапольская трагедыя, — там загінулі дзеці... І я клянуся, што буду помсціць, пакуль рука сціскае зброю». Пісьмо датавана 10 сакавіка 1944 г.

У памяць аб ахвярах краснапальчане ўстанавілі абеліск.

*Л. Лабаноўскі*

*Чырвоны сцяг, 1990, 11 студзеня.*

# За калючым дротам

У гісторыка-краязнаўчым музеі Краснапольскай сярэдняй школы ёсць дыярама «У нямецкім канцлагеры». Там экспануецца напаўстлелае дзіцячае паліто. Яно ўсё ў латках. У гэтым паліто вярнуўся з нямецкага канцлагера, які размяшчаўся ва Усходняй Прусіі, 12-гадовы краснапальчанін Яўген Талкачоў.

У канцлагер Жэню адправілі як сына партызанкі (маці, Кацярына Сідараўна Талкачова, была ў складзе 13-га Грышынскага партызанскага атрада). Талкачоў не памятае, як называўся лагер. Магчыма, гэта быў дзіцячы лагер смерці на станцыі Дойч-Алу, дзе знаходзілася болын за тысячу дзяцей ваеннаслужачых, савецкіх партызан. За калючым дротам аказаліся хлопчыкі і дзяўчынкі ў асноўным да 12 гадоў. Іх выкарыстоўвалі як рабочую сілу. Дзеці насілі вугаль да эша-лонаў, якія адпраўляліся на фронт. Ім выдавалі адзін раз на суткі 150 грамаў эрзац-хлеба і кацялок баланды. На работу гналі пад канвоем, а ўначы нярэдка бралі кроў для параненых салдат. Ад здзекаў, цяжкай працы і голаду многія дзеці паміралі. Яўген Талкачоў застаўся жыць. Вызвалілі яго з лагера ў 1945 г. Савецкае камандаванне аказала медыцынскую дапамогу вязням канцлагера і дапамагло адправіць іх на Радзіму.

Дзеці Краснапольшчыны за калючым дротам - не адзінкавы выпадак. Цяжкія выпрабаванні выпалі на долю Валянціна Слаўнікава з в. Раўнішча, які падлеткам таксама трапіў у нямецкі канцлагер як сын ваеннаслужачага. Вызвалены быў Чырвонай Арміяй у 1945 г. (Пасля вайны Валянцін Міхайлавіч Слаўнікаў скончыў Пензенскае мастацкае вучылішча імя К.А. Савіцкага, працаваў настаўнікам малявання ў Краснапольскай сярэдняй школе і мастаком Краснапольскага народнага тэатра. У 1965 г. скончыў паліграфічны інстытут імя Івана Фёдарова. Вядомы як аўтар многіх маляўнічых палотнаў, у тым ліку «Да сваіх», «Два сябры», партрэтаў беларускіх пісьменнікаў Івана Мележа, Васіля Быкава і інш.)

Пытанне аб вязнях канцлагераў яшчэ недастаткова вывучана. Фактычна ёсць толькі адна публікацыя «Лёс вязняў з Бломбергу» (Чырвоны сцяг, жнівень 1990 г.). Па даных жа Камісіі па расследаванні злачынстваў фашыстаў, з Краснапольскага раёна было выгнана ў Германію 278 юнакоў і дзяўчат, дзе многія з іх сталі вязнямі канцлагераў. Загінуў у канцлагеры ў м. Штутгарт Пётр Навуменка з в. Казелле, з 1942 па 1944 г. у канцлагеры ў Бломбергу знаходзіўся краснапальчанін Міхаіл Шаўцоў. Ураджэнку в. Сідараўка А.А. Аўсяннікаву за сувязь з партызанамі восенню 1942 г. адправілі ў канцлагер. (Здзейсніла ўцёкі, стала партызанкай-разведчыцай бры-

гады «Чэкіст».) Лёс вязняў канцлага-  
раў раздзялілі многія іншыя нашы  
землякі – дзеці і дарослыя.

...Удзельнік Вялікай Айчыннай  
вайны, ураджэнец в. Траўна Адам  
Фёдаравіч Шурпін прызваны быў у  
дзеючую армію 13 ліпеня 1941 г. Служыў у будаўнічым батальёне, узводзіў умацаванні на р. Дзясна. У верасні 1941 г. трапіў у акружэнне і нямецкі палон. Лагер знаходзіўся недалёка ад в. Людзінава. Збег адтуль і дайшоў да р. Іпуць. Зноў быў паланены і адпраўлены ў лагер для ваеннапалонных у г. Рослаўль. Здзейсніў другі пабег. 21 кастрычніка 1941 г. дабраўся да роднай в. Траўна, але ў снежні 1942 г. па даносу мясцовага старасты яго адправілі ў Германію. Завезлі ў г. Граздзэнс ва Усходняй Прусіі, дзе ён знаходзіўся за калючым дротам 2 гады і 8 месяцаў. Працаваць ганялі на тытунёвую фабрыку «Крысцінус». 11 сакавіка 1945 г. вязень быў вызвалены, накіраваны ў запасны полк, а затым — на фронт. Прымаў удзел у фарсіраванні Одэра, вызначыўся ў боях за плацдарм, узнагароджаны.

З даведкі Цэнтральнага архіва Міністэрства абароны СССР: «Сообщаем, что в приказе по 444-му стрелковому полку 108-й стрелковой дивизии №0771 от 20 мая 1945 г. значится - награждён медалью «За отвагу» стрелок 7-й стрелковой роты красноармеец Шурпин Адам Федорович за то, что он в боях за удержание плацдарма на западном берегу р. Одер 29.04.45 г., принимая активное участие в отражении

контратак противника, огнем из своего автомата уничтожил 5 гитлеровцев. В этом бою тов. Шурпин был ранен» (Архіў Міністэрства абароны СССР. Воп. 717037. Спр. 1255. Л. 121).

У гутарцы Адам Фёдаравіч Шурпін раскажаў, што ў нямецкае рабства разам з ім з в. Траўна былі выгнаны Рыгор Мікалаевіч Ермачэнка, Фёдар Васілевіч Коршунаў, з в. Яснаполле — Васіль Андрэйчанка і Уладзімір Паўлавіч Валугеў, з в. Завадок — Іван Аляксандравіч Шураеў і Дзмітрый Захаравіч Байголаў. У лагеры было каля 300 чалавек, з Краснапольскага раёна — 40 чалавек. Патрабуецца яшчэ час, каб аднавіць іх імёны.

*Л. Лабаноўскі*